

Μνήμων

Τόμ. 39 (2022)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΜΑΡΙΑ ΑΡΒΑΝΙΘΗ, Σπαθιά και άλλα όπλα: Στοιχεία για τον αφοπλισμό των μη Μουσουλμάνων στα χάνια της Κωνσταντινούπολης, Μάρτιος – Απρίλιος 1821 ● ΣΑΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ, Ένα νησί σε δύο επικράτειες: Η Κάλυμνος ανάμεσα στην Ελληνική Επανάσταση και την οθωμανική εξουσία (1824-1825) ● ΜΗΝΑΣ ΑΝΤΥΠΙΑΣ, Σπογγολογικές συντροφίες και επιχειρήσεις στην Ύδρα στα τέλη της Επανάστασης και τα πρώτα χρόνια της οθωμανικής περιόδου (1830-1840) ● ΣΩΤΗΡΟΔΑ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Το θεσμικό πλαίσιο και η γραφειοκρατία της αποκατάστασης των αγωνιστών της Ελληνικής Επανάστασης (1821-1906) ● ΔΗΜΗΤΡΑ ΠΥΡΡΙΗΡΗ, Η ώρα της ανταλλαγής: Οι ανταλλάξιμοι Μουσουλμάνοι στον τοπικό Τύπο: Οι περιπτώσεις της Κρήτης και της Μακεδονίας ● ΑΡΤΕΜΙΣΙΑ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ – ΚΥΡΙΑΚΗ ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ – ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΜΕΛΙΟΥ, Από τη Βιθνία στην Ελλάδα: Πτυχές της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτιστικής ζωής στον τόπο προέλευσης και εγκατάστασης μέσα από το Αρχείο Προφορικής Παράδοσης του ΚΜΣ ● ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΚΑΡΑΛΗ, Ο «τεκμηριωτικός» φακός της αιωνιότητας του αίματος: Οι φωτογραφικοί «απαρράλληλοι» της Nelly's και η εποχή τους ● ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ, Τα τοπικά οικονομικά δίκτυα των Ομάδων Ενδύτων Καταδικασομένων Αγωνιστών (ΟΕΚΑ) ως πρώιμο στάδιο του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΟΚΙΜΙΟ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΑΡΤΟΜΑΤΣΙΔΗ – ΝΑΤΑΛΙΑ ΤΣΟΥΡΜΑ, Δημογραφικές μεταβολές στην Ελλάδα της Κατοχής (1941-1944/45): Μια ιστοριογραφική προσέγγιση της πληθυσμιακής κινήτικότητας

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΜΟΪΡΑΣ, Δύο οθωμανικά τεκμήρια για τον Ρήγα ● ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΣΦΟΙΝΗ, «Μια πιστή εικόνα της Ελλάδας»: Από το ημερολόγιο του ιρλανδού φιλέλληνα James Emerson (1825) ● ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΧΡΗΣΤΟΣ, Οι ενθυμήσεις του Μαρμερηνού Λαμπρινού Κ. Δημαρχόπουλου, 1821-1866 ● ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ, Μερικές σκέψεις για τη ζωή, το επιστημονικό έργο και την ποικίλη δράση του Αντωνίου Σιγάλα

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Εκδόσεις για το 1821. Μια δεύτερη αποτίμηση: Χάρης Αθανασάδης, Δημήτρης Δ. Αρβανιτάκης, Σίμος Μπούζικης, Μεγάλης Σωτηρόπουλος, Άννα Αθανασούλη, Παναγιώτης Σπάθης ως Ευθύμιος Μαχαίρας, Βασιλική Θεοδώρα, Νικόλαος Αβραάμ, Κατερίνα Γαρίδα, Δημήτρης Γαργάρας, Ζωή Καζάκου

39

ΑΘΗΝΑ 2022

ΜΕΡΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ, ΤΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΟΙΚΙΛΗ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΣΙΓΑΛΑ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.37418](https://doi.org/10.12681/mnimon.37418)

Copyright © 2024, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΛΟΥΚΟΣ Χ. (2024). ΜΕΡΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ, ΤΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΟΙΚΙΛΗ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΣΙΓΑΛΑ. *Μνήμων*, 39, 305–320. <https://doi.org/10.12681/mnimon.37418>

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

ΜΕΡΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ,
ΤΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΟΙΚΙΛΗ
ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΣΙΓΑΛΑ*

Δεν γνώριζα παρά ελάχιστα την προσωπικότητα και το έργο του Αντωνίου Σιγάλα. Μόνο στα φοιτητικά μου χρόνια είχα λίγο προσέξει το πρωτοποριακό του έργο για την ιστορία της ελληνικής γραφής. Βοηθώντας την Ελένη στην ταξινόμηση του αρχείου του ιερέα και στο τέλος αρχιεπισκόπου των ελλήνων Καθολικών Μάρκου Σιγάλα, αδελφού του Αντωνίου, έπεσα πάνω σε μερικούς φακέλους και του δικού του αρχείου. Θέλησα τότε να μάθω περισσότερα για αυτόν. Η βιογραφία που είχε ήδη γράψει για τον Α. Σιγάλα ο Μάρκος Ρούσσοσ Μηλιδώνης,¹ ήταν άκρως διαφωτιστική, αφού ο συγγραφέας της είχε στηριχθεί, μεταξύ των άλλων, και σε μια ανέκδοτη αυτοβιογραφία του Σιγάλα και είχε επανειλημμένα συζητήσει μαζί του. Μαθαίνοντας, έτσι, πολλά για αυτόν, η αρχική μου περιέργεια μετατράπηκε σε ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Σκέφθηκα πόσο σημαντικό θα ήταν αν, με την ταξινόμηση των ποικίλων τεκμηρίων που περιείχε το αρχείο του, θα μπορούσε να αναδειχθεί ακόμη περισσότερο ο βηματισμός ενός αξιόλογου ερευνητή και πανεπιστημιακού δασκάλου, ο οποίος, συγχρόνως, επέδειξε ξεχωριστή κοινωνική δράση και που ακριβώς για αυτήν απολύθηκε από το Πανεπιστήμιο και δεν μπόρεσε έτσι να συνεχίσει

---

* Ομιλία στη Βιβλιοθήκη και το Αρχείο των Πατέρων Ιησουιτών του Ινστιτούτου Ανθρωπιστικών Επιστημών, κατά την τιμητική εκδήλωση για τον Αντώνιο Σιγάλα (1890-1981), καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στις 14 Δεκεμβρίου 2022, με αφορμή την ολοκλήρωση της ταξινόμησης του αρχείου του. Οι υπόλοιποι ομιλητές της εκδήλωσης ήταν οι π. Σεβαστιανός Φρέρης (υπεύθυνος της Βιβλιοθήκης των Πατέρων Ιησουιτών), Βασίλειος Κατσαρός (ομότιμος καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης) και Ελένη Λούκου (αρχιωνόμος-βιβλιοθηκονόμος της Βιβλιοθήκης και του Αρχείου των Πατέρων Ιησουιτών).

1. Μάρκος Ν. Ρούσσοσ-Μηλιδώνης, *Αντώνιος Σιγάλας (1890-1981). Ο δάσκαλος της Μακεδονίας*, Κέντρο Εκδηλώσεων και Ομιλιών (ΚΕΟ), Αθήνα 1991. Από αυτό το βιβλίο άντλησα πολλά για την ομιλία μου.

σε θεσμικό πλαίσιο το δημιουργικό του έργο. Δέχθηκα, επομένως, πάλι με χαρά να συμμετάσχω στην ταξινόμηση και αυτού του αρχείου.

Θα σκιαγραφήσω κι εγώ σύντομα πλευρές της προσωπικότητας και του έργου του Α. Σιγάλα όπως τις αντιλήφθηκα ψηλαφώντας και διαβάζοντας τα έγγραφα του αρχείου του, πολλά από τα οποία είναι ιδιόγραφα.

Γεννιέται στη Σύρο το 1890. Δημοτικό Σχολείο στην Άνω Σύρο και μετά στο Γυμνάσιο της Ερμούπολης. Πρόσθετη μόρφωση από τους πατέρες Ιησουίτες στο μοναστήρι της Παναγιάς. Ο δεσμός με τη γενέτειρα Σύρο παρέμεινε στενός. Αν και μακριά της από νεαρή ηλικία, ασχολήθηκε επανειλημμένα με την ιστορία της, όπως δείχνουν αρκετά από τα δημοσιεύματά του για τα ονόματα των Συριανών, τις επιστολές των αντιπροσώπων τους στην Κωνσταντινούπολη επί Τουρκοκρατίας, για εξωκλήσια της Σύρου και πώς αυτά μαρτυρούν την ελληνική καταγωγή των καθολικών κατοίκων της κ.λπ. Ήταν φυσικό να περιλάβει και τη Σύρο στις επιτόπιες έρευνές του. Τακτοποίησε χρονολογικά, πρώτος αυτός, το αρχείο του Δήμου Σύρου, όπου εντόπισε σημαντικά έγγραφα του 17ου, 18ου και των πρώτων δεκαετιών του 19ου αιώνα. Μερικά από αυτά, στην πρωτότυπη μορφή τους, περιέχονται στο αρχείο του. Φύλλα συριανών εφημερίδων που ελάμβανε αλλά και ποικίλη αλληλογραφία δείχνουν το ενδιαφέρον για το νησί, στο οποίο έζησε τα παιδικά και εφηβικά του χρόνια.

Το 1910, εικοσαετής, θα βρεθεί για σπουδές στο Μόναχο ως ιεροσπουδαστής με υποτροφία της «Εταιρίας Αγίου Λουδοβίκου», την οποία ίδρυσε ο Λουδοβίκος Α΄, ο φιλέλληνας πατέρας του Όθωνα. Στον Λουδοβίκο αφιέρωσε αργότερα ο Σιγάλας τη διατριβή του. Σπουδάζει θεολογία αλλά είναι εμφανές το ενδιαφέρον του για την ιστορία και τη φιλολογία της βυζαντινής περιόδου. Από τις σωζόμενες σημειώσεις που κράτησε κατά τη διάρκεια των πανεπιστημιακών παραδόσεων, φαίνεται ο ζήλος του να αποθησαυρίσει πολύτιμες γνώσεις και κίνητρα για περαιτέρω διαβάσματα και έρευνα. Η μεθοδικότητα που τον χαρακτηρίζει σε όλη του την επιστημονική, και όχι μόνο, δραστηριότητα, ασφαλώς πολλά οφείλει στις γερές βάσεις που έλαβε στους πνευματικούς κύκλους του Μονάχου. Το 1915 υποστηρίζει τη διδακτορική του διατριβή: *Εγκώμιο του Ιεροσολύμων Χρυσίππου εις τον Άγιον Θεόδωρον τον Τήρωνα*.

Αποκλεισμένος στη Γερμανία λόγω του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο Σιγάλας συνεργάστηκε κατά την πενταετία 1915-1919 με τον καθηγητή Α. Heisenberg και δίδαξε ελληνικά σε καθολικό γυμνάσιο του Μονάχου. Τότε του έγιναν προτάσεις να μείνει στη Βαυαρία για να εργαστεί στον κλάδο της Βυζαντινής Φιλολογίας, τις οποίες αρνήθηκε. Αξίζει να τονιστεί ότι το 1916 προσπάθησε να συγκεντρώσει πληροφορίες για συμπατριώτες

του που βρίσκονταν στο στρατόπεδο ελλήνων αιχμαλώτων στο Γκέρλιτς. Κατά την κορύφωση του Εθνικού Διχασμού, στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το Δ΄ σώμα στρατού (7.000 περίπου αξιωματικοί και στρατιώτες) προτίμησε να παραδοθεί εθελοντικά στους Γερμανούς αντί να αιχμαλωτιστεί από τους συμμάχους των Γερμανών Βουλγάρους, δεδομένου ότι είχε διαταχθεί από τη φιλοβασιλική ελληνική κυβέρνηση να μην πολεμήσει και να παραδώσει άνευ όρων την αμυντική γραμμή Ρούπελ στις γερμανοβουλγαρικές δυνάμεις.

Φαίνεται ότι σπουδάζοντας Θεολογία στη Γερμανία βαθαίνει και τους θρησκευτικούς του προβληματισμούς. Τον ενδιαφέρουν ιδιαίτερα οι κοινωνικές αντιλήψεις των Πατέρων της Εκκλησίας, κυρίως του Χρυσοστόμου, και πώς οι χριστιανοί συγγραφείς αντιμετώπισαν το πρόβλημα της ιδιοκτησίας, της κοινωνικής ισότητας, τη διάκριση των πλούσιων και φτωχών. Τονίζει όμως την ανάγκη να μελετηθεί το ιστορικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο διατυπώθηκαν οι απόψεις των χριστιανών για την κοινωνική ανισότητα και ότι χωρίς αυτό το ιστορικό πλαίσιο είναι αυθαίρετη η επιλεκτική χρήση των πατερικών κειμένων με σκοπό να συσχετισθεί ο χριστιανισμός των πρώτων αιώνων με τις μαρξιστικές και κομμουνιστικές τάσεις.

Λίγο μετά την επιστροφή του στην Ελλάδα διορίζεται, στις αρχές του 1920, συντάκτης στο *Ιστορικό Λεξικό* της Ακαδημίας Αθηνών. Πραγματοποιεί, μεταξύ άλλων, αποστολή στη Νάξο για τη μελέτη των τοπικών διαλέκτων. Αποτέλεσμα της έρευνάς του είναι το ογκώδες (1.018 σελίδες) χειρόγραφο του, που απόκειται σήμερα στο Κέντρο Ερεύνης Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων της Ακαδημίας Αθηνών. Για την άλλη αποστολή του στη Σύρο και τη συγκομιδή της έγινε ήδη λόγος. Είναι διάσπαρτα τα τεκμήρια από το αρχείο του, τα οποία δείχνουν πώς αποδελτίωνε μεθοδικά ποικίλες πηγές και βοηθήματα που αποτελούσαν το υπόστρωμα των μελετών του. Δείγματα αυτών των κατά ενότητες δελτίων παρουσιάστηκαν στην προς τιμήν του έκθεση, καθώς και ένα πρώτος κατάλογος, του 1924, της δικής του βιβλιοθήκης που αριθμεί 478 τίτλους, σχεδόν όλοι ξενόγλωσσοι.

Η ιδιαίτερη έγνοια του για τον εντοπισμό και τη διάσωση παλαιών χειρογράφων φαίνεται εύλογα από δύο, μεταξύ πολλών άλλων, κινήσεις του: επισημαίνει την ανάγκη να εντοπιστούν, καταγραφούν και φωτογραφηθούν τα σωζόμενα χειρόγραφα στα ελληνικά μοναστήρια και λυπάται που η πρότασή του να αναλάβει η Ακαδημία Αθηνών μια έκδοση τέτοιων χειρογράφων δεν έγινε δεκτή για οικονομικούς λόγους. Λίγο αργότερα ζητά από τον πατριάρχη Αλεξανδρείας να ενεργήσει, ώστε πλούσιοι Έλληνες της Αιγύπτου που είναι κάτοχοι παπύρων να τους δωρίσουν ή να τους πουλήσουν στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης.

Είναι ήδη γνωστός στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Το 1921 γίνεται μέλος της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών και αρχίζει να δημοσιεύει στην *Επετηρίδα* της. Παράλληλα με την εργασία του στο *Ιστορικό Λεξικό*, υπηρέτησε ως πνευματικός των Καθολικών της γερμανικής παροικίας Αθηνών και ως γραμματέας του αρχιεπισκόπου Καθολικών της Αθήνας Λουδοβίκου Petit, διάσημου βυζαντινολόγου. Το 1926 απέβαλε το ιερατικό του σχήμα.

Η μεγάλη τομή στη ζωή του ήλθε με την εκλογή του στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης στην αυτοτελή έκτακτη έδρα της Παπυρολογίας και Παλαιογραφίας. Ήταν 36 ετών. Ξεχνάμε ίσως εύκολα, με την τωρινή πανεπιστημιακή πραγματικότητα, τι σήμαινε τότε για την ελληνική παιδεία η ίδρυση, το 1926, του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Συμπύκνωνε τη βούληση και την ελπίδα μιας άλλης, διαφορετικής από το άκρως συντηρητικό Πανεπιστήμιο Αθηνών αντίληψης για τη γνώση και για το πώς θα μπορούσε αυτή να διαμορφώσει σκεπτόμενους και υπεύθυνους πολίτες. Αναφέρω μερικά από τα ονόματα των πρώτων καθηγητών: Μανόλης Τριανταφυλλίδης, Γιάννης Αποστολάκης, Γιάννης Ιμβριώτης, Γεώργιος Χατζηδάκις, Χρήστος Τσουντας και άλλοι.

Από διάσπαρτα σημειώματα του αρχείου του Σιγάλα επιβεβαιώνεται η πολλαπλή μαρτυρία που έχουμε ότι ενδιαφερόταν να αποκτήσει ως φοιτητής όχι μόνο ουσιαστικές γνώσεις αλλά και ένα τρόπο να εργάζεται μεθοδικά και να καλλιεργήσει έναν τρόπο σκέψης που θα του επέτρεπε να βλέπει κριτικά ό,τι συναντούσε στην έρευνά του και στα διαβάσματά του. Σταχυολογώ μερικά από αυτά: πώς εργάζεται κανείς επιστημονικά, πώς οφείλει ο ιστορικός να ερμηνεύει το παρελθόν (κριτική εδώ της ακραίας ιδεαλιστικής και της αντίστοιχης ακραίας μαρξιστικής ερμηνείας), πώς πρέπει να μελετά τα αρχαία κείμενα ο φοιτητής. Πρόσεξα ιδιαίτερα κάποιες σημειώσεις του Σιγάλα για το πώς δίδαξε τον τρόπο μελέτης ενός ρωσικού εγγράφου του 1772, που είχε εντοπίσει στις έρευνές του στο αρχείο του Δήμου Σύρου: πρόκειται για μια επιστολή που απέστειλε προς τον λαό της Σύρου κατά τη διάρκεια των Ορλωφικών ο γενικός υπασπιστής του ρωσικού στόλου. Ο Απόστολος Βακαλόπουλος, ο οποίος ήταν φοιτητής του Σιγάλα μεταξύ 1927 και 1931, ανέφερε σε επιστολή του προς τον Μάρκο Ρούσσο πόσο βοηθήθηκε από τον καθηγητή του στα πρώτα βήματα της σταδιοδρομίας του. Ο Σιγάλας τον προέτρεψε να ασχοληθεί με τους πρόσφυγες και το προσφυγικό ζήτημα κατά την Επανάσταση του 1821 και όταν εξέδωσε αυτή τη μελέτη, το 1939, ο Βακαλόπουλος την αφιέρωσε στον δάσκαλό του Σιγάλα. Αντίστοιχες είναι και οι προτάσεις του Σιγάλα για την ομαλή λειτουργία του Πανεπιστημίου.

Η διδασκαλία του δεν περιορίζεται μόνο στη Βυζαντινή Διπλωματική

και Χρονολογία, αλλά επεκτείνεται στην Εισαγωγή στις Φιλολογικές Επιστήμες. Από νωρίς καθιέρωσε και προαιρετικά σεμινάρια. Ωστόσο, πέρα από τη διδασκαλία, αυτό που εντυπωσιάζει είναι η παράλληλη προσπάθειά του να εντοπίσει λανθάνοντα αρχεία και βιβλιοθήκες. Οι πρώτοι πλούσιοι καρποί προήλθαν από τις επιστημονικές αποστολές του στο Άγιον Όρος και τη Δυτική Μακεδονία. Ιδιαίτερα επαινήθηκε το έργο του *Από την πνευματική ζωή των Ελληνικών Κοινοτήτων της Μακεδονίας. Α. Αρχεία και Βιβλιοθήκη της Δυτικής Μακεδονίας*, που εκδόθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1939. Από τα χειρόγραφα του Αγίου Όρους άντλησε στοιχεία, ιδιαίτερα για το πέρασμα από τη μεγαλογράμματη στη μικρογράμματη γραφή, τα οποία αξιοποίησε στο έργο που τον έκανε ευρύτερα γνωστό στην Ελλάδα και το εξωτερικό· πρόκειται για την *Ιστορία της Ελληνικής Γραφής*, που εκδόθηκε το 1934. Εκεί για πρώτη φορά καταγράφεται η ιστορία της ελληνικής γραφής από την πρώτη εμφάνισή της έως την εφεύρεση της τυπογραφίας. Στην προαναφερθείσα έκθεση προς τιμήν του Σιγάλα παρουσιάστηκαν κάποια στοιχεία από την προετοιμασία αυτού του τόσο σημαντικού και πρωτοποριακού έργου που βραβεύθηκε από την Εταιρεία προς Ενίσχυσιν των Ελληνικών Σπουδών στο Παρίσι.

Δύο εξαμηνιαίες εκπαιδευτικές άδειες στη Βιέννη και το Παρίσι θα επιτρέψουν στον Σιγάλα να διευρύνει τις γνώσεις του στη Μεσαιωνική Ελληνική Φιλολογία, στην οποία θα επικεντρώσει τώρα συστηματικά το ερευνητικό και συγγραφικό του έργο, ώστε να διεκδικήσει και να πετύχει τελικά να εκλεγεί τακτικός καθηγητής στην αντίστοιχη έδρα στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, το 1939 (διορίστηκε τον Φεβρουάριο του 1940).

Η δράση του Σιγάλα δεν περιορίστηκε στο ερευνητικό και διδακτικό έργο. Έδωσε μάχη για την οργάνωση σε νέα βάση της Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης και με δική του πρωτοβουλία ιδρύθηκε η Δημοτική Βιβλιοθήκη της Θεσσαλονίκης, το 1938. Δυο χρόνια αργότερα, το 1940, συνέβαλε ουσιαστικά στην ίδρυση του Λαϊκού Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης. Ο Σιγάλας είχε παρατηρήσει ανάλογες προσπάθειες που είχαν γίνει στο εξωτερικό και ήθελε με μαθήματα υψηλής εκλαίκευσης να δώσει τη δυνατότητα στους Θεσσαλονικείς να διευρύνουν τις γνώσεις τους και να καλλιεργήσουν τις ευαισθησίες τους. Στην «Αίθουσα της Λέσχης Ποντίων» δόθηκαν, μεταξύ της 18ης Φεβρουαρίου και της 6ης Απριλίου 1940, 21 μαθήματα με θέματα για τη γλωσσολογία, τη λαογραφία, την ιστορία, τη νομική, τη δασολογία, την ορυκτολογία, τη βοτανική κ.ά. Ομιλητές ήταν οι πανεπιστημιακοί καθηγητές Ι. Βογιατζίδης, Στ. Κυριακίδης, Μ. Μαραβελάκης, Δ. Καββάδας, Χ. Φραγκίστας και Α. Σιγάλας.

Πριν την κορυφαία τομή της Κατοχής, δύο ακόμη σημαντικές δράσεις

έχουν εμπνευστή τους τον Σιγάλα: η ίδρυση της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών (ΕΜΣ) και η έκδοση του πρώτου τόμου του περιοδικού της (*Μακεδονικά*). Τα τεκμήρια του αρχείου του επιβεβαιώνουν όσα ήταν γνωστά στους συγχρόνους, δηλαδή ότι αυτός είχε τον κύριο ρόλο στη δημιουργία της Εταιρείας. Αυτός συνέταξε το καταστατικό, σχεδίασε το λογότυπό της και διεύθυνε τη Γενική Συνέλευση που τα ενέκρινε, το 1939, αλληλογραφούσε με τα μέλη της Εταιρείας και με άλλους. Αυτός είχε την ιδέα να δημιουργηθούν Παραρτήματα της Εταιρείας και στις άλλες πόλεις της Μακεδονίας. Στόχος του ήταν, με επιτόπιες ομιλίες στην Κοζάνη και αλλού, να εμπλέξει στο παιχνίδι της ιστορίας τοπικούς λογίους, κυρίως δασκάλους και καθηγητές, για να εντοπίσουν και να διασώσουν αρχεία και βιβλιοθήκες. Μερικούς τους πείθει να τολμήσουν κάποιες απόπειρες γραφής άρθρων ή μελετών και διορθώνει με υπομονή και όχι αφ' υψηλού τις ελλείψεις τους.

Τα *Μακεδονικά*, το περιοδικό της ΕΜΣ, είναι κι αυτό, όπως προειπώθηκε, δημιούργημα του Σιγάλα, όπως αναγνωρίζουν όλοι στις επιστολές που του στέλνουν (ο Ι. Βασδραβέλλης, ο Φ. Κουκουλές, ο Διονύσιος Ζακυθηνός και πολλοί άλλοι). Μεταξύ των εγγράφων που παρουσιάστηκαν στην έκθεση, ήταν και το ιδιωτικό συμφωνητικό για την εκτύπωση από το τυπογραφείο Ν. Νικολαΐδη της Θεσσαλονίκης του πρώτου τόμου του περιοδικού, το 1940. Στους φακέλους του αρχείου του βρίσκονται η αλληλογραφία του με τους συγγραφείς των άρθρων αυτού του τόμου, οι παρατηρήσεις του Σιγάλα σε αυτά τα κείμενα και οι οδηγίες προς τον τυπογράφο για την εκτύπωσή τους.

Ήταν, επομένως, δικαιολογημένη η αντίδραση του Σιγάλα, όταν, το 1965, η Εταιρεία απένειμε στον θανόντα Αντώνιο Λέτσα, βασικό μέλος της, τον τίτλο του ιδρυτή της Εταιρείας. Στις σχετικές επιστολές του ο Σιγάλας υπερασπίστηκε τον δικό του ρόλο και επέρριψε ευθύνες σε παλαιούς φίλους και συνεργάτες του, όπως τον Α. Βακαλόπουλο, που δεν διαχώρισαν τη θέση τους και δεν επέμειναν στο ψήφισμα για τον θανόντα να γραφεί όχι ιδρυτής αλλά ένας εκ των ιδρυτικών μελών. Η αντίδραση αυτή του Σιγάλα δείχνει, και αυτή, την πίκρα του για τη στάση που τήρησε το Πανεπιστήμιο απέναντι σε όσα υπέστη.

Θα πρέπει να μεταφερθούμε στην κρίσιμη αυτή εποχή της Κατοχής και να σκεφθούμε τα διλήμματα που τότε αντιμετώπιζε ο Σιγάλας. Είχε σπουδάσει στη Γερμανία και είχε θαυμάσει τα πνευματικά επιτεύγματα της γερμανικής διανόησης. Είχε αντιληφθεί όμως καλά πού είχε οδηγηθεί η Γερμανία με την επικράτηση των Χιτλερικών. Το ίδιο και η γερμανίδα σύζυγός του. Όταν οι Ναζί κατέλαβαν την Ελλάδα, δεν παρέμεινε ήσυ-

χος, όπως πολλοί που αργότερα θα προβάλουν αυτή τη σύνεσή τους ως προσόν, αλλά στάθηκε κοντά σε όσους μπορούσε να βοηθήσει με το κύρος του καθηγητή και τη γνώση της γερμανικής. Κυρίως όμως δεν έμεινε αδιάφορος στις νέες αναζητήσεις και τα οράματα, τα οποία ενέπνεαν έντονα τους φοιτητές και τις φοιτήτριές του που δεν έκρυβαν την απέχθειά τους απέναντι στους κατακτητές και τους αυξανόμενους συνεργάτες τους. Ένας άλλος σημαντικός καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ο Χαράλαμπος Θεοδωρίδης –πολλοί από εμάς τους παλαιούς αγάπησαν την αρχαία φιλοσοφία διαβάζοντας το βιβλίο του για τον Επίκουρο–, που και αυτός μετά από λίγο θα εκδιωχθεί, σε επιστολή του από την Αθήνα, τον Απρίλιο του 1944, συγχαίρει τον Σιγάλα για τον τρόπο που διεξήγαγε ως κοσμήτορας τις νέες εκλογές καθηγητών και τον καλούσε να παραμείνει δυνατός, γιατί θα έρχονταν καλύτερες μέρες. Με αυτήν την αισιοδοξία ο Θεοδωρίδης σκεπτόταν να διεκδικήσει τη θέση του πρύτανη στις επόμενες εκλογές.

Ο Σιγάλας δεν οργανώθηκε σε κάποιο κόμμα της Αριστεράς, αλλά η παιδεία του και οι ευαισθησίες του φαίνεται πώς τον έφεραν κοντά στους στόχους και τις προσδοκίες που διακήρυττε το ΕΑΜ για μια δημοκρατική και κοινωνικά δίκαιη Ελλάδα. Σε αυτήν την αλλαγή, που πίστευε κι αυτός ότι δεν θα αργούσε να έλθει, θέλησε να είναι κοντά στους ανήσυχους νέους. Πρωτοστάτησε στη δημιουργία, με νόμιμες διαδικασίες, του Εκπολιτιστικού Ομίλου του Πανεπιστημίου (ΕΟΠ), στον οποίο ως πρόεδρος του συντόνιζε, μαζί με άλλους, διάφορες δράσεις, καλλιτεχνικές, αθλητικές, φιλανθρωπικές και άλλες. Αυτός φρόντισε οι δράσεις του Ομίλου να αποτυπωθούν στο δεκαπενθήμερο περιοδικό *Ξεκίνημα*. Στη νόμιμη στέγη του ΕΟΠ βρήκαν πεδίο δράσης πολλοί νέοι που είχαν οργανωθεί στην ΕΠΟΝ, ανάμεσα σε αυτούς και ο Μανόλης Αναγνωστάκης. Η κεκαλυμμένη αυτή αντιστασιακή δραστηριότητα δεν διέφυγε την προσοχή των ταγμάτων ασφαλείας της Θεσσαλονίκης: προχώρησαν στη σύλληψη του Σιγάλα αλλά κατά την έρευνα που διεξήγαγαν οι Γερμανοί στο σπίτι του, βρήκαν μόνον επιστημονικά βιβλία, κυρίως γερμανικά.

Όταν αποχώρησαν οι Γερμανοί, οι ΕΑΜικές δυνάμεις, που εκπροσωπούσαν την Κυβέρνηση της Εθνικής Ενότητας, πήραν τον έλεγχο της πόλης, κατάργησαν τη διορισμένη από τους Γερμανούς δημοτική αρχή και στη θέση της συστάθηκε η λεγόμενη «Δημοτική Επιτροπή». Σε αυτήν την επιτροπή δέχθηκε να συμμετάσχει και ο Σιγάλας, με προτροπή μάλιστα πολλών συναδέλφων του, που αργότερα απέφυγαν να τον καλύψουν. Τον ενθουσιασμό του για τη νέα περίοδο που νόμιζε ότι άρχιζε για την Ελλάδα, δείχνουν κάποια σχέδια ομιλιών του, που σώζονται στο

αρχείο του. Απευθύνεται «Στη Νεολαία μας», στους φοιτητές και στις φοιτήτριες, και καταγγέλλει τη δικτατορία του Μεταξά και τους συνεργάτες των Γερμανών, ενώ επαινεί τους φοιτητές που έχασαν τη ζωή τους πολεμώντας τον κατακτητή. Αλλού μιλά για το τι έπρεπε να γίνει με το ελληνικό Πανεπιστήμιο και ποιος θα ήταν ο ρόλος των φοιτητών σε αυτό.

Για αυτήν τη συμμετοχή θα κατηγορηθεί λίγους μήνες μετά, στη νέα πραγματικότητα που θα διαμορφωθεί μετά τα Δεκεμβριανά. Σε Γενική Συνέλευση του Πανεπιστημίου, τον Μάρτιο του 1945, ο καθηγητής Περικλής Βιζουκίδης, ο οποίος είχε υποδεχθεί τους Γερμανούς κατά την είσοδό τους στη Θεσσαλονίκη και δεν έκρυψε ποτέ τα φιλοναζιστικά του φρονήματα (Φον Βιζουκίδη τον φώναζαν οι φοιτητές), κατηγορήσε τον Σιγάλα και άλλους δύο καθηγητές, τον Ν. Ρουσόπουλο και τον Δ. Καββάδα, για συνεργασία με το ΕΑΜ. Τον Σιγάλα πίκρανε περισσότερο το γεγονός ότι κανείς από τους παρόντες συναδέλφους του δεν τόλμησε να υπερασπιστεί τους τρεις που κατηγορήθηκαν. Το θέμα μεγαλοποίησαν οι εθνικιστικές και αντικομμουνιστικές εφημερίδες· προκλήθηκε επέμβαση της Δικαιοσύνης και βάσει των νόμων που ψηφίστηκαν μετά τα Δεκεμβριανά, τον Ιούλιο του 1945 ο Σιγάλας τέθηκε σε διαθεσιμότητα και απολύθηκε μαζί με άλλους έξι συναδέλφους του, τον Οκτώβριο του 1946. Απολύθηκαν όλοι χωρίς να κληθούν σε απολογία. Η πικρία του Σιγάλα ξεχειλίζει. Σε σχέδιο προσωπικής επιστολής του προς τον υπουργό Παιδείας, που είχε τότε επισκεφθεί τη Θεσσαλονίκη και μίλησε για αγάπη, σε συνάντησή του με τους καθηγητές του Πανεπιστημίου, ο Σιγάλας τόνισε ότι η λέξη αγάπη στην πραγματικότητα δηλώνει μίσος, όταν την παραμονή των Χριστουγέννων διακόπτεται η καταβολή του μισθού σε υπαλλήλους που υπηρέτησαν επί 30-40 χρόνια το ελληνικό κράτος, και επίσης φανερώνει ασυνειδησία, αφού απολύονται υπάλληλοι χωρίς να τους δοθεί η ευκαιρία να απολογηθούν.

Στα μετέπειτα χρόνια, όταν στην εξουσία ανήλθαν πιο φιλελεύθερες κυβερνήσεις, ο Σιγάλας επανερχόταν διεκδικώντας να του επιτραπεί να επανέλθει στην πανεπιστημιακή θέση του. Η επιθυμία του να δικαιωθεί δεν έβρισκε εμπόδιο σε αρκετούς καθηγητές του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης, αλλά σκόνταφτε σε νομικής φύσεως ερμηνείες της αντίστοιχης υπηρεσίας του Πανεπιστημίου και κυρίως αυτής του Υπουργείου. Εις μάτην έγραφε ο Σιγάλας στον πρότανη και στους συγκλητικούς, το 1966, ότι το θέμα της απόλυσής του δεν ήταν νομικό αλλά ηθικό και ως τέτοιο όφειλε να το αντιμετωπίσει η Σύγκλητος και ότι εξακολουθούσε να θεωρεί το Πανεπιστήμιο ως υπαίτιο για τη μη αποκατάστασή του. Σε έναν, μάλιστα, πρότανη που δυο-τρεις φορές τον παρότρυνε, για να διευκολυνθεί το

αίτημά του, να κάνει δημόσια στον Τύπο δήλωση μετανοίας, απάντησε: «Δήλωση να κάμω, πως έβλαψα την πατρίδα μου; ποτέ».

Θα συνεχίσει, λοιπόν, να στερείται το Πανεπιστήμιο και οι Θεσσαλονικείς γενικότερα τη γενναιόδωρη διάθεση της υπεύθυνης προσφοράς του Σιγάλα. Μακριά από το Πανεπιστήμιο, με δυσκολίες πρόσβασης στην Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη και απόκτησης βιβλίων για το ερευνητικό του έργο, θα συνεχίζει να γράφει άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά αλλά και σε εφημερίδες για βιοπορισμό.

Πολλοί ήταν οι λόγοι που τον έφεραν κοντά στο Αρχείο και τη Βιβλιοθήκη της Μονής των Πατέρων Ιησουιτών. Το 1969 ήταν ο εμπνευστής και πρώτος πρόεδρος του Κέντρου Εκδηλώσεων και Ομιλιών (ΚΕΟ), που πραγματοποιούνταν στον χώρο που βρισκόμαστε σήμερα. Το ΚΕΟ τίμησε με ειδική εκδήλωση τον Σιγάλα το 1977. Εδώ κατέληξε και σημαντικό τμήμα του αρχείου του, η ταξινόμηση του οποίου έδωσε την αφορμή να τιμηθεί για άλλη μια φορά η μνήμη του.

Christos Loukos, *Some thoughts on the life, scientific work and varied activities of Antonios Sigalas*

The archives of Antonios Sigalas located in the Jesuit Library and Archives of Greece were recently classified and a conference was organized in his honor, accompanied by an exhibition of representative documents. In this article a first valuation is attempted about the life and activity –mainly research and teaching– of Antonios Sigalas, one of the first professors of the University of Thessaloniki: The persons with whom he corresponds are among the most important in the field of Letters, while his crucial role in the establishment and operation of the Society of Macedonian Studies, the journal *Makedonika*, his initiative for the rescue and study of archival and folklore material of the of Macedonia, his national and social action during the critical years of the German occupation, etc. A significant part of Sigalas' archive concerns his unfair removal, for political reasons, from the University of Thessaloniki in 1945-1946 and his futile efforts to regain his university role.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΚΘΕΣΗΣ ΤΕΚΜΗΡΙΩΝ
ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΣΙΓΑΛΑ

A) Τα πρώτα χρόνια στη Σύρο. Η μετέπειτα ερευνητική ενασχόληση με την ιστορία της

1. Φάκελος αποστολής εγγράφων του Αντωνίου Σιγάλα προς τον αδελφό του Μάρκο Σιγάλα.
2. Πιστοποιητικό γεννήσεως και ιθαγενείας του Α. Σιγάλα, 29.3.1927 (αντίγραφο, 15.11.1937).
3. Τετράδιο ελληνικών ορθογραφικών ασκήσεων του μαθητή Αντωνίου Σιγάλα, 1903-1904.
4. «Ποίημα προς φίλον επί τη χειροτονία του, Σύρος 21 Ιουλ. 1908».
5. Ο Σιγάλας με επιστολή του από τη Θεσσαλονίκη (26.6.1932) ζητά από «προσφιλέστατο» που διαμένει στη Σύρο την αποστολή ή την αναζήτηση βιβλίων που αφορούν τις Κυκλάδες και τυπώθηκαν στην Ερμούπολη ή βρίσκονται σε Συριανές βιβλιοθήκες.
6. Έντυπη εγκύκλιος για συνεργασία στην επανέκδοση του *Κυκλαδικού Ημερολογίου*, 9.9.1964.
7. *Ενοριακές Καμπάνες. Ενημερωτικό Όργανο Καθολικών Ενοριών Σύρου*, 16.6.1976.
8. Πρωτότυπα έγγραφα από το αρχείο του Δήμου Σύρου:
  - α. Έγγραφο του 1678 και η μεταγραφή του.
  - β. «Ενθύμησις του 1772 διά τας επιδρομάς των Αλβανών ανά τας νήσους του Αιγαίου».
  - γ. Φωτογραφία εγγράφου από το αρχείο του Δήμου Σύρου, 1805-1807.
  - δ. Πωλητήριο του 1832.

B) Σπουδές στη Γερμανία, μεταγενέστερες επισκέψεις

1. Πιστοποιητικό του Πανεπιστημίου του Μονάχου ότι ο Α. Σιγάλας ανταποκρίθηκε επιτυχώς στις φοιτητικές του υποχρεώσεις, 1910.
2. Διδακτορικό δίπλωμα του Α. Σιγάλα από το Πανεπιστήμιο του Μονάχου, 1915.
3. Έγγραφα των φοιτητικών του χρόνων:
  - α. Παραδόσεις πανεπιστημιακές. Σημειώσεις του φοιτητή Α. Σιγάλα, 1911-1912, 1913-1914.
  - β. Πιστοποιητικό φοίτησης, τον χειμώνα 1912/1913, του φοιτητή της Θεολογίας Α. Σιγάλα στο μάθημα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.
4. Ταχυδρομικός φάκελος της Ένωσης για την Έρευνα των Τοπωνυμιών

- της Βαυαρίας. Απευθύνεται στον φοιτητή Α. Σιγάλα, στο Μόναχο.
5. Προσπάθεια του Α. Σιγάλα να συγκεντρώσει πληροφορίες για συμπατριώτες του που βρίσκονταν στο στρατόπεδο αιχμαλώτων στο Γκέρλιτς, 1916.
  6. *Τα Φοιτητικά Φύλλα*. Δακτυλόγραφο περιοδικό του Συλλόγου Ελλήνων Επιστημόνων και Φοιτητών του Μονάχου, 4.1.1959.
  7. *Münchener Katholische Kirchenzeitung*, 15.1.1961. Από την κηδεία του καρδινάλιου Joseph Wendel.

Ιερέας – οι θρησκευτικές του απόψεις

8. Ομιλία του Α. Σιγάλα, ως αιδεσιμότατου Δον, στη Φιλόπτωχο Εταιρεία της Αθήνας «Άγιος Αντώνιος», 1921.
9. «Κοινωνικά αντιλήψεις των Πατέρων της Εκκλησίας και ιδία του Χρυσόστομου».
10. Διάφορα για το πώς οι χριστιανοί συγγραφείς αντιμετώπισαν το πρόβλημα της ιδιοκτησίας, της κοινωνικής ισότητας, τη διάκριση μεταξύ πλούσιων και φτωχών.
11. Δύο θρησκευτικές ομιλίες του Α. Σιγάλα στα γερμανικά, 3 και 6.1.1926.

Γ) Ερευνητικές δραστηριότητες

1. Συλλογή γλωσσικού υλικού από τη Νάξο, Αύγουστος 1924. Αποστολή του Α. Σιγάλα, συντάκτη του *Ιστορικού Λεξικού της Ελληνικής Γλώσσας της Ακαδημίας Αθηνών*. Φωτογραφία από το πρωτότυπο χειρόγραφο αρ. 421, που σήμερα απόκειται στο Κέντρο Ερεύνης Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων της Ακαδημίας Αθηνών.
- 1α. Συντάκτης του *Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών* σε αποστολή στη Νάξο (1924).
2. Αίτηση του Α. Σιγάλα, συντάκτη του *Ιστορικού Λεξικού*, προς τον υπουργό των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως για συμμετοχή του στην πλήρωση της θέσης του επιμελητή των Χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης.
3. Ζητείται από τον πατριάρχη Αλεξανδρείας να ενεργήσει, ώστε πλούσιοι Έλληνες της Αιγύπτου που είναι κάτοχοι παπύρων, να τους δωρίσουν ή να τους πουλήσουν στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, χ.χ.
4. Τονίζεται η ανάγκη να εντοπιστούν, καταγραφούν και φωτογραφηθούν τα σωζόμενα χειρόγραφα στα ελληνικά μοναστήρια. Λυπάται που η πρότασή του να αναλάβει η Ακαδημία Αθηνών μια έκδοση τέτοιων χειρογράφων δεν έγινε δεκτή για οικονομικούς λόγους, χ.χ.

5. Δελτιοθήκη σημειώσεων γλωσσολογικών. Μητρωνυμικά.
6. Βιβλιογραφικά δελτία κατά θεματικές ενότητες.
7. Κατάλογος της βιβλιοθήκης του Α. Σιγάλα: 478 τίτλοι, σχεδόν όλοι ξενόγλωσσοι.
8. Δελτίο με απόσπασμα από έργο του Γ. Σκληρού.
9. «Λεξικό Ελληνο-Γερμανικό», του Α. Σιγάλα, αδημοσίευτο.
10. Δίπλωμα με το οποίο η Εταιρεία Βυζαντινών Σπουδών ενέγραψε τον Α. Σιγάλα ως τακτικό μέλος της, Αθήνα 1 Μαΐου 1921.
11. «Μ. Ψελλού, Λόγος περί του εν Βλαχέρναις Θαύματος», φωτογραφία χειρογράφου.
12. Φωτογραφία εγγράφου με την ιδιόγραφη υπογραφή του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου.
13. Περιγραφή χειρογράφων Κοζάνης.
14. Απόδειξη πληρωμής δεκάτης, 6.2.1897 (σε φάκελο με έγγραφα από τη Σιάτιστα).

Δ) Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

1. «Οι πρώτοι καθηγηταί του Πανεπιστημίου μας». Χειρόγραφο σημείωμα Α. Σιγάλα με το οποίο διευκρινίζει ποιοι είναι παρόντες σε σχετική φωτογραφία.
2. Παραδόσεις μαθήματος Διπλωματικής. Χειρόγραφες σημειώσεις σε 7 χωριστές ενότητες. Φαίνεται ότι διδάχθηκαν το 1931/1932 αλλά και πριν και μετά.
- 2α. Σημειώσεις Α. Σιγάλα για το πώς δίδαξε τον τρόπο μελέτης ενός ρωσικού εγγράφου του 1772: επιστολή του γενικού υπασπιστή του ρωσικού στόλου προς τον λαό της Σύρου (κατά τα Ορλωφικά).
3. «Μάθημα Παλαιογραφίας». Καταγραφή των ονομάτων ή υπογραφών όσων παρακολούθησαν το μάθημα, 19.11.1930 έως 8.5.1936.
4. Πιστοποίηση ότι κάποιος φοιτητής παρακολούθησε το μάθημα της Παπυρολογίας και Παλαιογραφίας, κατά το Α' και Β' εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 1928-1929.
5. «Πώς εργάζεται κανείς επιστημονικά», χειρόγραφο, φφ. 48+42+4. Ανακοινώθηκε σε δύο διαλέξεις σε ευρύ ακροατήριο.
6. Σημείωμα Α. Σιγάλα για το πώς πρέπει να μελετά τα αρχαία κείμενα ο φοιτητής.
7. Σκέψεις για το πώς οφείλει ο ιστορικός να ερμηνεύει το παρελθόν (κριτική της ακραίας ιδεαλιστικής και της αντίστοιχης ακραίας μαρξιστικής ερμηνείας).

8. Προτάσεις για την ομαλή λειτουργία του Πανεπιστημίου. Πολλά αντλούνται από όσα ίσχυαν στη Γερμανία.
9. Υπόμνημα του Α. Σιγάλα, καθηγητή της έκτακτης αυτοτελούς έδρας της Παπυρολογίας και της Παλαιογραφίας, υποψήφιου για την τακτική έδρα της Μεσαιωνικής Ελληνικής Φιλολογίας, Θεσσαλονίκη 1939, και σχετική αίτηση, 22.1.1939.
10. Ανατέθηκε στον Α. Σιγάλα από τη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (στις 24.10.1940) να διατυπώσει τη γνώμη του για γραπτά υποψηφίων, γιατί υπήρξε ασυμφωνία (μέχρι και 6 βαθμών) μεταξύ της βαθμολογίας των καθηγητών Μέσης Εκπαιδεύσεως και των καθηγητών του Πανεπιστημίου.
11. Απόρριψη εργασίας φοιτητή.
12. Γ. Θέμελης (καθηγητής στο Πειραματικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), *Το «Ηρωικό» και το «Ανθρώπινο» στο Δημοτικό Τραγούδι ή το πρόβλημα της ζωής και του θανάτου*, (εναίσιμος διατριβή επί διδακτορία), χαρτόδετο, δακτυλόγραφο, φφ. 76.
13. Υπόμνημα Εμμανουήλ Κριαρά, υποψηφίου για την τακτική έδρα της Νέας Ελληνικής Φιλολογίας.
14. Υποψηφιότητες Καθηγητών. Κρίση Α. Σιγάλα για τον Ν. Ανδριώτη (Δεκέμβριος 1943).
15. Σχετικά με υποτροφίες ατόμων που υπέδειξε ο Σιγάλας στο Γαλλικό Ινστιτούτο της Αθήνας, απάντηση του διευθυντή του Οκτάβιου Μερλιέ (7.2.1946).

Ε) Βιβλιοθήκες – Δημοσιεύσεις (προετοιμασία έκδοσης)

1. Κίνηση της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Θεσσαλονίκης, 1939-1940, σχετικός πίνακας.
2. Ιδιόγραφο κείμενο Α. Σιγάλα για την επαναλειτουργία της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Θεσσαλονίκης, χ.χ.
3. Σκοπός των λαϊκών βιβλιοθηκών.
4. Υλικό για τη σύνταξη και εκτύπωση της *Ιστορίας της Ελληνικής Γραφής*.
5. Ελληνικό κείμενο άρθρου του Α. Σιγάλα περί Λιβίστρου και Ροδάμνης.
6. «Βέλθανδρος και Χρυσάντζα», χειρόγραφο κείμενο που εκδόθηκε.
7. «Η Θεσσαλονίκη κατά τον 18ον αιώνα», 7, 14 και 22.7.1949, 14 και 28.8.1949, 1.9.1949 (σε διαφορετικές επιφυλλίδες, με διαφορετικό υπότιτλο κάθε φορά).
8. Σχέδιο απάντησης του Α. Σιγάλα στον Κ. Θ. Δημαρά για τη βιβλιοπαρουσίαση, στο *Ελεύθερον Βήμα*, 1939, του βιβλίου *Από την πνευματι-*

κήν ζωήν των Ελληνικών Κοινοτήτων της Μακεδονίας. Α. Αρχεία και Βιβλιοθήκαι Δυτικής Μακεδονίας.

9. «Εθνικόν Λαογραφικόν Μουσείον», απόσπασμα εφημερίδας.
10. «Κρατικά αρχεία Μακεδονίας και Θράκης», χειρόγραφο σημείωμα Α. Σιγάλα.

ΣΤ) Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών (ΕΜΣ)

Ο πρωταρχικός ρόλος του Α. Σιγάλα στην ίδρυση της Εταιρείας και στην αρχική λειτουργία της

1. Πρόσκληση σε Γ.Σ. για την ίδρυση της Εταιρείας, 27.4.1939.
2. Σχέδιο καταστατικού, 1939.
3. Λογότυπο της ΕΜΣ.
4. Κατάλογος ιδρυτικών μελών, με ιδιότητα και διεύθυνση.
5. Αντίδραση Α. Σιγάλα στην ονομασία του θανόντος Α. Λέτσα ως ιδρυτή της ΕΜΣ, 1965, και σχετική επιστολή στον Απόστολο Βακαλόπουλο, 25.10.1965.
6. Ομιλία Α. Σιγάλα στην Κοζάνη, στο εκεί Παράρτημα της ΕΜΣ, και σχετική πρόσκληση.

περιοδικό *Μακεδονικά* (ιδρυτής Α. Σιγάλας)

7. Ιδιωτικό συμφωνητικό για την εκτύπωση του Α' τόμου των *Μακεδονικών* από το τυπογραφείο Ν. Νικολαΐδη, Θεσσαλονίκη, Απρίλιος 1940.
8. Ο Ι. Βασδραβέλλης συγχαίρει τον Α. Σιγάλα για την έκδοση του πρώτου τόμου των *Μακεδονικών*, Θεσσαλονίκη 18.3.1941.
9. Ο Δ. Ζακυθηνός, διευθυντής των Γενικών Αρχείων του Κράτους, αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στην προετοιμασία άρθρου του για τα *Μακεδονικά*, Αθήνα 27.4.1940.
10. Ο Φ. Κουκουλές σε επιστολή του στον Α. Βακαλόπουλο, εξαιρεί τη συμβολή του Α. Σιγάλα στην έκδοση των *Μακεδονικών*, Αθήνα 10.3.1940.
11. Α. Κεραμόπουλου, «Τι είναι οι Κουτσόβλαχοι», βιβλιοκρισία Α. Βακαλόπουλου στα *Μακεδονικά*, 15.4.1940, χειρόγραφο.
12. Σχέδιο επιστολής του Α. Σιγάλα προς τον Ι. Βασδραβέλλη, χ.χ., με την οποία ζητά να του αποσταλούν οι νέες εκδόσεις της ΕΜΣ.

Ζ) Η δίωξη

1. Πρακτικά συνεδριάσεων του Εκπολιτιστικού Ομίλου του Πανεπιστημίου

- (ΕΟΠ), 16.12.1943 έως 12.10.1944. Πρόεδρος του συλλόγου είναι ο Α. Σιγάλας.
2. «Τμήματα του ΕΟΠ». Σημείωμα για διάφορες δράσεις, καλλιτεχνικές, αθλητικές, φιλανθρωπικές κ.λπ., κυρίως 1944.
  - 2α. *Ξεκίνημα*. Δεκαπενθήμερη έκδοση Εκπολιτιστικού Ομίλου Θεσσαλονίκης, τεύχη 9-10, 1944.
  3. *Δεύτερα Νιάτα*. Όργανο του Συμβουλίου της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργάνωσης Νέων ΕΠΟΝ Μακεδονίας, αρ. 18, 10.6.1944. Αναφέρεται και στη σύλληψη του Α. Σιγάλα από τα τάγματα ασφαλείας.
  4. Σύμβουλος του Φιλολογικού Τμήματος του Εκπολιτιστικού Ομίλου του Πανεπιστημίου (ΕΟΠ) Θεσσαλονίκης (1944).
  5. Ηλία Τσιριμώκου, Γεν. Γραμματέα της ΕΛΔ (Ένωσης Λαϊκής Δημοκρατίας), «Ο εμφύλιος πόλεμος δεν θα γίνει» (από την εφημ. *Μάχη*, 23.11. 1944).
  6. *Ο Σοσιαλιστής*. Όργανο του Σοσιαλιστικού Κόμματος Ελλάδος (Τμήμα Μακεδονίας), αρ. 14, Θεσσαλονίκη, 18.11.1944.
  7. Αποσπάσματα από την εφημ. *Λαϊκή Φωνή*, 2 και 3.11.1944. Εκλογή προσωρινής δημοτικής επιτροπής από το ΕΑΜ, μετά την αποχώρηση των Γερμανών.
  8. «Στη Νεολαία μας». Χειρόγραφο κείμενο ομιλίας του Α. Σιγάλα, λίγο μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης από τους Γερμανούς.
  9. «Προς φοιτητές και φοιτήτριες», ιδιόγραφο Α. Σιγάλα. Καταγγελία εναντίον των συνεργατών των κατακτητών και της 4ης Αυγούστου. Έπαινος για τους φοιτητές που έχασαν τη ζωή τους πολεμώντας τον κατακτητή.
  10. Ποιος είναι ο ρόλος των φοιτητών. Τι πρέπει να γίνει για το ελληνικό Πανεπιστήμιο.
  11. Επιστολή Χαράλαμπου Θεοδωρίδη προς Α. Σιγάλα, Αθήνα 6.4.1944. Μεταξύ άλλων τον συγχαίρει για τον τρόπο που διεξήγαγε ως κοσμητορας τις νέες εκλογές καθηγητών και τον καλεί να παραμείνει δυνατός, γιατί θα έλθουν καλύτερες μέρες.
  12. Σημείωμα του Α. Σιγάλα για τη δράση του στην Κατοχή, σε αντίκρουση των εις βάρος του κατηγοριών.

Η) Μάταιες προσπάθειες για αποκατάσταση

1. Ημερομηνίες δίωξης και διαθεσιμότητας.
2. Έγγραφα αριθμημένα 1-15 (1945-1966) σχετικά με την απόλυση του Α. Σιγάλα από το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και την προσπάθειά

- του να αποκατασταθεί, καθώς και τη δυνατότητά του να μελετά στη Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου.
3. *Ο Φοιτητής*. Δεκαπενθήμερο περιοδικό Θεσσαλονίκης, 25.3.1945. Κατακρίνει τον τραμπουκισμό του καθηγητή Π. Βιζουκίδη κατά των καθηγητών Α. Σιγάλα, Δ. Καββάδα και Ν. Ρουσσόπουλου, οι οποίοι είναι το «ίνδαλμα» των φοιτητών.
  4. Α. Σιγάλας προς πρύτανη, Θεσσαλονίκη 1945. Σχέδιο επιστολής που δεν ολοκληρώθηκε. Παραπονεύεται γιατί ο πρύτανης δεν αντέδρασε στα όσα ειπώθηκαν στη Γ.Σ. του Πανεπιστημίου και γράφθηκαν στον Τύπο.
  5. Α. Σιγάλας προς υπουργό, «προσωπική», Θεσσαλονίκη 14 Ιανουαρίου 1947: Ειρωνεύεται τη λέξη *αγάπη* που ανέφερε ο υπουργός στη συνάντησή του με καθηγητές, τη στιγμή που για αυτόν η λέξη *αγάπη* δηλώνει *μίσος*, όταν συγχρόνως γίνεται «διακοπή του μισθού την παραμονή των Χριστουγέννων υπαλλήλων που υπηρετούσαν 30-40 χρόνια το κράτος» ή δηλώνει «την ασυνειδησία αφού απολούν υπαλλήλους χωρίς να τους δώσουν την ευκαιρία να απολογηθούν».
  6. Γιατί δεν υπέβαλε αίτηση μετανοίας: προσωπική επιστολή του Σιγάλα προς τον πρύτανη, 20.2.1966.
  7. Α. Σιγάλας προς πρύτανη και συγκλητικούς, [1966], χφ., σχέδιο: Το θέμα της απόλυσής του δεν είναι νομικό αλλά ηθικό και ως τέτοιο όφειλε να το αντιμετωπίσει η Σύγκλητος. Εξακολουθεί να θεωρεί το Πανεπιστήμιο «υπαίτιο της μη αποκαταστάσεώς του».
  8. Αίτηση Σιγάλα προς το Υπουργείο Παιδείας για επαναφορά του ίδιου στην πανεπιστημιακή του θέση, 17.10.1953.

Θ) Κέντρο Εκδηλώσεων και Ομιλιών (ΚΕΟ)

1. Χρονικό της ίδρυσης και της πρώτης, δοκιμαστικής λειτουργίας του Κέντρου Εκδηλώσεων και Ομιλιών (ΚΕΟ). Πρώτος πρόεδρος του Κέντρου είναι ο Α. Σιγάλας, Οκτώβριος 1969.
2. Φωτογραφία από την εκδήλωση του ΚΕΟ προς τιμήν του Α. Σιγάλα, 30.5.1977.